

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Bálint Sándor:

Néprajz és középiskola

Jelenlegi középiskolai tantervünk túlságosan zsúfolt, új tantárgyat alig tudnánk benne elhelyezni, mert egyszerűen nincs hely. Azután meg sokat hallunk komoly pedagógusok részéről is a túlterhelésről. A magunk szerény tapasztalatai is igazolják mindkét ellenvetés jogosult voltát és igazságát. Mindehhez még egyéb nehézségek is járulnak: a középiskolai tanárképzésben¹ a néprajz nem szerepel, az önelvű néprajz aránylag fiatal, forrongó tudomány, hazánkban alig művelik, a tudományos feldolgozás tehát még hiányos. Mindez azonban elsősorban idő kérdése, magát az elvet, a néprajz középiskolai szerepét nem érinti. A gyakorlati megvalósítás lehetőségéről és részleteiről itt és most nem is igen szólunk, továbbra is csak az elvi szempontot szeretnénk érvényesíteni.

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a néprajznak a *mai* tantervbe különálló tárgyként illesztése nem lenne helyes, mert nem lenne szerves; éppen csak egy tárggyal több. Ez a néprajz érdekében sem volna kívánatos. A mostani tantervnek szándéka az, hogy mindenáron igazoljuk a „művelt nyugat”-hoz való tartozásunkat. Nem csoda tehát, hogy a sajátos magyar gyökerek és szükségletek nem részesültek kellő méltánylásban. Nem félünk a szót kimondani: a tantervnek nem ismételt módosítására, de gyökeres revíziójára volna szükség. Az iskolát nem szervezetében, de lényegében kell megújítani.

... Mi a néprajzot az elképzelhető új tantervben nem külön, a többi tárgytól többé-kevésbé elszigetelt stúdiumnak gondoljuk. A néprajzot, azaz a magyar népi kultúra ismeretét az új tanterv alapvetésének tekintjük, amelyen a középiskola egész tanulmányi rendszere fölépül, amelyből szelleme táplálkozik.

Ami hitünk szerint ezt három követelmény biztosítja: a) a historizmus, b) a koncentráció és c) a népi élmény parancsa.

a) A középiskola mostani tanterve is sürgeti a *historizmus* érvényesítését. Ez azonban a tapasztalatok szerint nem vált valóra. Bizonyosságul elég Schneller István tantervi kísérletére² utalnunk, amely éppen ezt a hiányzó történeti *szellemet* akarja a tárgyak struktúrájában, és tanításában kidomborítani és a növendékek lelkében tudatos élménnyé tenni. Schneller koncepciója nemes harmóniában egyesíti a XIX. századnak az evolúcióban való nevezetes hitét a keresztény tökéletesedés eszményével, azonban mintha nem számolna a valóság, az emberek és helyzetek merevségével kellőképpen. Egy mindenképpen bizonyos: a legnemesebb emberi tradícióknak, szellemi és erkölcsi értékeknek mai züllésében a történeti kultúra tanulságára és ellenőrzésére fokozott szükség van.

A történet igazi lényegével kerülnénk ellentétbe, ha egy ponton megakarnók rögzíteni, vagy el akarnók törölni, ha a tabula rasa balgaságára akarnánk vetemedni. Az élel örök folytonossága érdekében a történeti kultúra továbbépítését kell választanunk. Az igazi historizmus nagy alázatra tanít meg: egy végtelen és végtelenül szövevényes fejlődés utolsó láncszeme, következménye és credője, elmúlt idők produktuma vagyok, de ugyanakkor éteri magas-

¹ Említsük meg itt, hogy a polgári iskolai tanárképzésben már 1920 óta szerepel a néprajz.

² *Schneller István: A kolozsvári országos tanárképző intézet gyakorló iskolájának tantervezetere és tantervére vonatkozó javaslat. Kolozsvár, 1918.*

ságokba emel föl; ugyancsak végtelen fejlődésnek vagyok oka és kiindulása, beláthatatlan jövődönnek vagyok kezdete. Ha az iskola a historizmusnak első tanulságára tud csak megfelelni, akkor vagy halottkultusz színhelyévé válik, amelyre Nietzsche talál olyan kemény szavakat, vagy pedig kiszárad, verbalizmusba (puszta nevek, évszámok) süllyed, amelyet sokat igyekeznek Schneller módjára éltető szellemmel megtölteni. Mindezekon kívül a középiskola eddigi és mostani történelmi érdeklődése csak egyes társadalmi osztályokra, és csak bizonyos – önkényesen kiszemelt – jelenségekre („nevezetes” események) terjed ki, de a közösség különböző formáinak az individuális sorsra és egyszeri eseményekre is kiható életét inkább csak mellékesen vizsgálja meg.

A historizmusban különben van bizonyos nemes egyoldalúság. Az ember immanens életének és kultúrájának ugyanis nemcsak időbeli tartama, de térbeli kiterjedése is van. Az emberiség és a nemzet tagjai nemcsak mint nemzedékek élnek egymás után, hanem mint kortársak egymás mellett. E két kiterjedés természetesen számtalan pontban érinti, sőt metszi egymást. E találkozások alapvető tudománya még nem alakult ki világosan. Némelyek a néprajzban, mások a szociológiában vélik fölismerni. A mi sajátos magyar viszonyainknak kétségtelenül a néprajz adná teljesebb értelmezését. A két tudomány szak nyilvánvalóan kölcsönös viszonyban áll egymással, mégis mintha a szociológia feltételezné a néprajzot. A szociológia szempontja és érdeklődése elsősorban a *jelen* állapotok megismerésére, konstatálására irányul. Kultúránk geneziséjét és történelmi alakulását a néprajz – az összes kultúrbázisok egybefoglaló tudománya – igyekszik tisztázni, és ezek alapján jelenünk szellemi képét megérteni. A néprajz tehát mind a történelmi tárgyakkal, mind a szociológiával szemben az egyetemesség igényével lép föl, integrálni akarja a filozófiához hasonlóan az ember összes megnyilatkozásait. A historizmus eddigi tudós egyoldalúságával szemben a néprajz egyetemesebb és egységesebb történelmi megismeréshez akar segíteni. Itt kapcsolódik különben az iskola munkájába a néprajz koncentrációs igénye is.

b) Kultúrpolitikai közhely, hogy a középiskolának nem az ismeretek pusztája közlése a feladata, hanem az, hogy a növendéket – értelmi, erkölcsi készségei fejlesztésével – szellemi önállóságra nevelje. A tananyag azonban mostanság nagyon megduzzadt, az átadandó ismeretek hallatlanul megnöttek. Az iskola fejlődése egyoldalú és túlzó intellektualisztikus irányt vett. Önégül racionalizmusában a nevelést illetően bizakodik az ismeretek formális nevelő erejében. A mai iskola hasonlatos Goethe bűvészinasához: elfelejtette azt az igét, amellyel az ismeretek áradását ellenőrizhetné és uralkodni tudna rajta. Korunk hitetlen filozófiátlan relativizmusa szinte tehetetlen ez ismerettömegekkel szemben. Tanár, tanítvány egyaránt rab-szolgája és nem uralkodója az előírt tananyagának. A jobb emlékezet és nagyobb szorgalom boldogul. Az oktatás mellett a nevelésre: az egyéniség kibontakoztatására, a magatartás nemesítésére, világnézeti tájékozódásra alig marad idő és alkalom. E bajok részleges orvoslására a *koncentráció* mai szokványos értelmezésében nem alkalmas.

A néprajz két irányban lehet az igazi koncentráció szolgálatára. Mint az összes kultúrbázisok összefoglaló tudományának elvi kötelessége lenne annak a szakadatlan differenciálódási folyamatnak megértetése, amelynek során a Kezdet (primitív ember, nép, nemzet naiv kora) egyszerűségéből, kultikus egységéből a tudománynak, művészetnek, életnek mai gazdag változatai kibontakoztak.

Az iskola gyakorlati munkája szempontjából a néprajzi orientációban nemcsak a koncentrációnak, de a tananyag aktuálissá érett redukciójának is páratlan lehetőségei nyílnának. Ugy gondoljuk, hogy a mostani szakrendszer a középiskola ismeret- és élményanyagát túlságosan szétördeli, megmerevíti, élettelené teszi. Az így keletkezett ismerethalmaz részeit alig lehetséges a mai esetleges és szerény igényű koncentrációnak egyesíteni, kölcsönös vonatkozásba hozni, teremtő élménnyé tenni. Erejét és ambícióját meghaladó műveletet igazán nem követelhetünk tőle. Az anyagot *külső* elvnek kell megszerveznie és megelevenítenie. Csak ez biztosíthatja a középiskola eredeti, sajátosan elhomályosult eszményét: a világnézeti tájékozódás lehetőségét és következményét. Az így felfogott koncentrációs elv alapvetéséül kínálkozik a népi kultúra hívó jellege, harmonikus egysége.

A néprajz alapján és nevében megkísérelt koncentráció másik fontos feladata, hogy a középiskola megduzzadt tudásanyagát a lényegre redukálja. Ne törekedjék enciklopédikus zártságra, hanem mutasson rá arra, és tegye a növendék lelkében uralkodó élménnyé, hogy a

kultúra és benne a középiskola egész ismeretkincse az emberi szellem funkciója és függvénye, tehát az ő – a növendék – szellemének is. A növendék ne csak a befogadó passzív szerepre legyen kárhozható, hanem tanuljon meg az emberi ismeretrengetegben önállóan is tájékozódni. Az iskola igazán csak a legszükségesebb útravalóval lássa el, nélkülözhető terheket ne rakjon rá, önbizalmától, szabadságától és lendületétől ne fossza meg.

Jelen dolgozatunkban szeretnénk elvi síkon maradni, tehát a néprajzi koncentrációból fakadó redukció gyakorlati végrehajtásáról e pillanatban nem szólhatunk. Csak éppen jelezzük, hogy az egészen újonnan kiszemelt tananyagunk néhány szakcsoportba, egységbe (világnézet, történelem, társadalom, természet) való rendezését tartanók célravezetőnek.

c) A középiskola a nemzeti műveltség műhelye, amely egyfelől az emberi kultúra szolgáltatója, másfelől pedig sajátos magyar feladatok betöltésére, illetőleg a kettő együttes munkálására készít elvben elő. Csakugyan: az örök emberi eszményekkel egyéni, nemzeti különbözősük javával szolgálhatjuk legméltóbban. Ez a hivatásunk dekoratív külsőségeknél hasonlíthatatlanul többet követel: népünkkel, az anyafölddel való szakadatlan kapcsolatot. Le kell szállanunk a magyar lélek irracionális mélységeibe, amelyet parasztságunk őrzött meg viszonylag sértetlenül a XX. század színtelenedni kezdő magyarsága számára. Ennélfogva a népi kultúra szellemében megújuló középiskola harmadik nagy feladatát a *népi élményben* jelöljük meg.

A historizmus és koncentráció szolgálatában a néprajz elsősorban egyetemes kultúrpolitikai és didaktikai érdekeknek és követelményeknek tesz eleget. A népi élmény adná meg a középiskola szellemi javainak a magyar „zománcot”, az egyéni hangsúlyozást. A nevelést illetőleg: a növendék lelkében e népi élménynek kellene a szülőföldhöz és az egyszerűbb őseket képviselő néphez való ösztönös ragaszkodást ápolnia, fölkeltenie a felelősség szigorúságát és a szolgálat nagylelkűségét, kedveltetnie azt az elfogulatlan humanumot és transzcendens „beállítottágot”, amely a népet annyira jellemzi.

Éppen csak utalunk a népi élmény későbbi gyümölcseire, nemzetnevelő hivatására. Társadalmi rétegeink magatartása és kölcsönös kapcsolatai nem mondhatók harmonikusnak. A népi élménynek lenne gyakorlati feladata, hogy legalább a felnövekvő nemzedékben készítse elő az emberek és osztályok egymásra találását, hiszen történeti és metafizikai sorsunk különben is azonos. A megmaradt új impériumok alá tartozó és kivándorlott magyarság sorsa, jellege szükségképpen különbözően alakul. A népi élmény e másik nevezetes gyakorlati feladata értelmében legalább a csonka hazában kell az eddiginél nagyobb mértékben és több komolysággal ápolni a magyarság népi egységének, azonos szellemi származásának tudatát, megismerni azokat a gyökérszálakat, amelyekből mindnyájan kisarjadztunk. Talán ez utóbbiakban a „néprajzi” nevelés társadalmi szerepére és hivatására is röviden rámutathattunk.

(Bálint Sándor: *Néprajz és nevelés*. Szeged, 1934. 25–32. old.)

A honismeret tanítása a szegvári általános iskolában

Hogyan vezettük be a honismeret tanítását iskolánkban? Hogy választ adhassak a kérdésre, be kell mutatnom településünket, s utalnom kell annak történelmére. Nálunk ugyanis ez adta a honismeret bevezetésének fő motivációját: a nyolcezer éves feltárt múlt. Természetesen a honismeret tanítása nemcsak helytörténetből áll, hanem tájismeretből, néprajzból és még sok olyan témából, amelyeket nem kapcsolhatunk a felsoroltakhoz, például: a település „híres-neves” embereinek bemutatása.

Először tehát bemutatom Szegvár nagyközséget, ismertetem történelmének keresztmetszetét, azután a honismeret iskolai bevezetésének körülményeiről szólok, végül néhány gondolatban a tapasztalataimat foglalom össze.

1. Szegvár Csongrád megyében, Szentestől 8 kilométernyire délre található. A „vizek falvá”-nak is nevezik, mivel két folyó, a Kurca és Kőrögy folyik keresztül rajta. Természetes

tava a falu közepét díszítő Kórógy-tó és a településtől észak-nyugatra található Landor-tó. A Tisza is a falu határában kanyarog. Holtága egy gyönyörű szabad vízfelülettel rendelkező természeti szépség.

Jelenleg 5210 lélek él a faluban: a lakosság túlnyomó része földműveléssel, kertészkedéssel foglalkozik. Iskolájába 460 tanuló jár. A barokk templom a gazdag helyförténeti, régészeti, néprajzi kiállításokkal rendelkező falumúzeum, a népi ipartörténeti műemlék szélmalom, a barokk vármegyeháza ősi „várfalakkal”, és nagyon szép népi építészeti emlékek keltik fel az érdeklődést falunk iránt.

Nem véletlen, hogy a települések hol jönnek létre: vizek partján, gazdag növényzettel, állatvilággal rendelkező területeken, utak csomópontjában, folyók átkelőhelyeinél, jól védett magaslatokon. Ezeket a helyeket az ember régés-rég megtalálta. Felfedezte a hét-nyolcozer évvel ezelőtt élt ember a Kurca és a Kórógy folyócskák találkozásának környékét is, a hajdani, közeli Kontra-tó magas partját. Bármennyire dicsekvésnek tűnik is, Szegvár egyike a legrégebb folyamatos kultúrát őrző helyeknek, ahol ember tevékenykedett, kultuszt folytatott 7000–8000 évre visszamenőleg. Szinte minden kor termelési, kultikus és művészeti emlékei megtalálhatók környékünkön.

A Körös kultúrát követően, időben később, az újkőkor második felében egy újabb mediterrán kultúra is kialakult a Tisza mentén: Szegvár-Tűzkövesen a Tiszai kultúrának egy nagy telepe jött létre. Ez a kultúra – a vonaldíszes kerámia alföldi csoportja – Kr. e. 4450-től 4035-ig élhetett ezen a területen. Hatalmas mennyiségű régészeti lelet: csiszolt kőből készült kőbalták, kővésők, csonteszközök, vonaldíszes kerámia-töredékek, őrlőkövek bizonyítják, hogy ez a telep a környék központja lehetett abban az időben. A legértékesebb leletet, a „Sarlós Isten” szobrát, Szentesen láthatjuk, az ottani múzeumban. Nálunk a Falumúzeumban csak másolata tekinthető meg. A rézkor embere pásztorkodó, állattenyésztő ember volt. Ebből következik, kevés lelet maradt fenn tőlük. A Kórógy medrében egy bronzból készült lándzsahegyet találtak. Ezen kívül urnák, településnyomok, seprődíszes fazéktöredékek jelzik az itt élt ember nyomát. A vaskorszak népeit már név szerint is ismerjük. Környékünkön a szkíták, kelták, dákok éltek jelentősebb ideig.

Kerékpárra ülve rövid idő alatt eljuthatunk az *Újfalutól* keletre fekvő homokbányához. A homokbánya melletti homokdomb-vonulat legmagasabb pontjáról belátható az Orom, ahol gazdag régészeti lelőhelyek találhatók. Például: több száz síros szarmata temető és településrészletet gazdag leletanyaggal. Kr. u. 200-ból, 300-ból. Bármerre járunk falunk határában, szinte mindennit rábukkanunk a szarmaták jellegzetes szürke színű edénytöredékeire. A Falumúzeumban szarmata gyöngyöket, ékszereket, ruhadíszeket láthat az érdeklődő. Régészeti leletek bizonyítják: környékünkön a gótok, majd a hunok is feltűntek. Attila hun király halála után, 454-ben a gepidák foglalták el Szentes közvetlen környékét is. Szegváron két gepida lelőhely ismert. 567 után megjelentek az avarok a bővizű Veher, Kurca és Kórógy partján. Az oroni homokbánya területén nagy avartemetőt találtak a régészek.

Anonymus: „Gesta Hungarorum”-ában így tudósít a mai Szegvár környékének a magyarok által való megszállásáról: „majd a Bőd-révmél átkeltek a Tisza folyón. Innen továbblovagolva a Kórógy vize mellett üttettek tábort. Ott székelyek, akik előbb Attila király népe voltak, Ósbőnek híret hulla, békés szándékkal elébe jöttek, s önként kezessül adták fiaikat különféle ajándékokkal.” A honfoglalás után a község határában több falu is létezett. A későbbi századokat azonban csak kettő élte meg. A mai Szegvár elődje, az akkori nevén *Zeegh* falu, és az ettől délre, közvetlenül a Kurca melletti *Szentgyörgy* falu, mely évszázadok múltán beleolvadt Szeg faluba. Napjainkban *Kórógy-szentgyörgy* néven a település része.

Szegvár legrégebbi birtokosai a magyarok megtelepedése után a fejedelmi család, a Bor-Kalán nemzetség és a vele rokon Szeri Pósa fiak voltak. 1506-ban Dóczy János lett a földesúr, aki egy udvarházat épített a Kurca partjára. Az erős fallal körülvett castellum kiemelkedő erősségnek számított ezen a tájon. Ennek következménye, hogy a XVII–XVIII. században már a Szeg névhez hozzáragadt a *tár* szó, így lett *Szegvár* az ősi település neve. 1552 augusztusában elfoglalták a falut a törökök. A több mint 80 éves török uralom alatt élte hagyományos életét. A török adószedők listáiból, a defterekből, jól követhető a két település lakóinak száma. A török kiűzése utáni 40-50 évről kevés írásos emléket találunk. A fennmaradt néhány irat pusztaként említi a települést.

1722-ben gróf Károlyi Sándor vásárolta meg a szegi pusztát, s 1723-ban hozzákezdett egy majorság létesítéséhez. Mivel igen kevesen lakták a falut, ezért Heves és Nógrád megyei birtokairól katolikus magyarokat telepített ide. A kis telepes község a hároméves adómentesség és más kedvező feltételek jóvoltából olyan gyorsan gyarapodott, hogy Csongrád vármegye nemesi közgyűlése a vonatkozó törvények értelmében a hatalma (bíráskodás, közigazgatás) alá vette. A közgyűlés döntésének dátuma: 1727. december 22. Ez a dátum tekinthető Szegvár második születésnapjának. Az elsőt nem ismerjük, valahol a XIII–XIV. század tájékán, vagy még korábbi időkben kellene keresnünk.

A XVIII. században tovább fejlődött a község, lakóinak száma fokozatosan emelkedett annak ellenére, hogy hatalmas természeti csapások és járványok pusztították. Pestis, kolera, diftéria tizedelte a lakosságot. Aszály, árvíz, tűzvész vitte el a termést, az emberek javait. Az 1760-as években Csongrád vármegye megvásárolta a már elég rossz állapotban lévő Károlyi-kastélyt és felújítás címén egy szép barokk vármegyeházat építtetett a telkére. Ez az épület lett 1776-tól egészen 1883-ig a vármegye székháza. Ez idő alatt Szegvár volt Csongrád vármegye székhelye, pontosan 107 évig.

A községnek 1739 óta van plébánosa. Ekkor szentelték fel a Károlyi-család által, a régóta meglévő kápolnára épített templomot, amire 1753-ban gróf Haller Istvánné építtetett tornyot. A falu első tanítója, Forray Máté, 1745-ben került Szegvárra, 1795-ig szolgálta a falut és az eklézsiát. Nyugdíjba menetele alkalmából egy Nepomuki Szent János szobrot állíttatott a legrégebbi Kurca hídhöz, a Kurca partjára. A szép barokk szobrocska szépen felújítva még ma is áll.

A reformkor idején tovább gazdagodott a község. A lakosság „szabadmenetelűekre” (ezek voltak a házzal és földdel bíró gazdák), házzal rendelkező és ház nélküli zsellérekre, valamint jobbágyokra oszlott.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején szinte az egész falu fegyvert fogott. Sokan mentek el nemzetőrnek Kossuth Lajos hívó szavára, aki 1848. október 2-án Szentesről jövet Szegváron is megállt és beszédet mondott. A Kossuth-kultusz ekkor kezdődött falunkban, mely talán most is tart. Az 1860-ban kiadott „októberi diploma” újra visszaadta a települések önrendelkezési jogát. Szegváron 1861-ben történt a második szabad bíró- és önkormányzat-választás. (Az első 1848-ban volt.)

Az 1868-as 38. törvénycikk értelmében községi kezelésbe kerültek az iskolák falunkban is, a változás azonban nem hozott azonnal eredményt, az iskolai oktatás fejlődése igen lassan indult meg. Érdekes módon, a fejlődés csúcspontja azokban az években tapasztalható, amikor a község állami kezelésbe adta iskoláit 1896-ban. 1885-től élénkülés következett be a községpolitikában, aminek bizonyítéka az, hogy sorra alakultak az egyesületek, olvasókörök, egyletek. A község életében mutatkozó társadalmi és gazdasági fejlődés nagyobb volt, mint történelme során bármikor.

Az I. világháború kitérője és kegyetlen, sok halált hozó éveit megakasztották ezt a jól érzékelhető fejlődést. A II. világháborúig azonban újra megerősödött a község gazdaságilag. Igaz, hogy a földtulajdonosok 64 %-a a meglévő földterületnek csak a 37 %-ával rendelkezett, de kubikosnak, napszámosnak, eselédnek volt munkája, mind megkereshették a kenyérre valót. Az ország háborúba lépésének hatása hamarosan megmutatkozott a lakosság életében. 1944-ig folyamatosan romlott az élet. Különösen azoknál a családoknál, ahol a családfő, a család férfi tagja a fronton volt. Sok évnek kellett eltelni, míg visszatért az élet a rendes kerékvágásba. Ez nem ment simán.

A földosztás és a forint bevezetése reményt keltett a szegváriakban is. Több mint ezer földigénylő kapott néhány hold földet családonként. Az új földbirtokosok nem örülhettek sokáig földjüknek, mert 1948–1949-ben megkezdődött a termelőségvetkezeti csoportok alakítása. Először a legszegényebbek álltak össze önként kevés földjüket közösen művelni, majd a Rákosi-rendszer erőszakosan, kegyetlen módszereket használva alakította egymás után a szövetkezeteket. Kényszerítették a gazdákat a belépésre. Földjüket, szerszámaikat, állataikat a „közösbe” kellett vinni. Így ment ez egészen 1956-ig, amikor is október 23-a után a budapesti forradalom sikereinek példájára Szegváron is győzött a forradalom. Első komoly intézkedése a község történetében a harmadik szabad választás kírása és megtartása volt. Nagy részvételi aránnyal megválasztották a lakosok az új tanácsot. A forradalom leverése után még sokáig

működött, de a bekövetkező diktatúra azt is elsöpörte, csakúgy, mint a forradalom többi vívmányát.

Az élet azonban folyt tovább a településen. Jó és rossz évek követték egymást. Bevezették a villanyt minden házba. Elkészült a víztorony, amely lehetővé tette a vezetékes ivóvíz minden utcába való eljuttását, majd az egyes házakba történő bevezetését. Korszerű orvosi rendelő is épült. A hatvanas évektől kezdődően egyre jobban éltek az emberek. Ekkor kezdődött igazán fejlődni a falu. Sok lakóház, kultúrház, községháza, több áruház, tanterem épült, és még lehetne sorolni a fejlődés más jeleit. Megélhetési gondok nem voltak. A helyi mezőgazdasági szövetkezet igen eredményesen gazdálkodott, biztos jövedelmet nyújtott tagjainak, a lakosság többségének. A háztáji gazdaságok jelentős többletjövedelmet termeltek a nyolc óránál sokkal többet dolgozó embereknek.

A rendszerváltás pezsgést hozott a gazdasági életbe, bár a mezőgazdasági szövetkezet megszűnt, fennmaradt viszont a takarékszövetkezet és a fogyasztási szövetkezet (ÁFÉSZ), rengeteg kisvállalkozás jött létre. A pezsgés inkább a politikai életre mondható. Falunkban is megalakultak a demokratikus pártok, bár nem nagy aktivitással tevékenykednek. A falu most is szépül, új házak épülnek, utakat, járdákat építlet az önkormányzat. Talán még szebb lesz a jövője ennek a csodálatos múlttal rendelkező településnek.

2. A honismeret tanításának rendezésében az motivált bennünket, szegvári pedagógusokat, hogy a községnek gazdag feltárt múltja van. Azt gondoltuk: nem lehet, hogy ne ismerjék a falu lakói ezt a gyönyörű és érdekes múltat! Ez volt a cselekvést kiváltó gondolat. Ez ösztönözte elődömet, *Jaksa János* tanítót a Falumúzeum létrehozására, melyet 1954-ben az országban másodikként, Csongrád megyében pedig elsőként alapított meg.

Halála után, 1981-ben én vettem át a Falumúzeum vezetését. Folytattam a helytörténeti, néprajzi, helyismereti anyagra építve a felnőtt és az ifjú lakosság megismertetését lakóhelyük múltjával. Ez különféle formák alkalmazásával, délutáni, esti, hétvégi dia- és videofilm vetítéses előadásokon, falumúzeumi tárlatvezetéseken, múzeumi tanórákon, régészeti ásatások látogatásain történt. Meghívtuk az ásatást végző régészeket, múzeumi munkatársakat, történészeket előadások tartására, ásatási eredményeik ismertetésére. Közben én is folyamatosan végeztem a helytörténeti, néprajzi kutatásokat, pályázatokat, dolgozatokat írtam.

A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején igényként kezdett jelentkezni településünkön a honismeret általános iskolában történő tanítása. 1993-ban egy koncepciót terjesztettem a nevelőtestület elé a honismeret tanításával kapcsolatban. Ismertettem a honismeret tanításának fontosságát, azt, hogy milyen fontos szerepe van a szülőhelyhez való mélyebb kötődés kialakításában, ezáltal a hazaszeretet kifejlesztésében.

A honismeret tanításának *feltételei* közül egy olyan honismereti, helytörténeti olvasókönyv (vezérkönyv) elkészítését tartottam a legfontosabbnak, amely tartalmazza a község történelmét, néprajzát, helyismereti tudnivalóit. Nem fontos, hogy a múlt minden korszaka aprólékosan ki legyen dolgozva; a hiányzó apró mozzanatok, korszakrészeket, néprajzi témákat, helyismereti elemeket a tanulók tárthatják fel a tanárral, tanítóval közösen végzett kutatás során. Kiválóan alkalmasak erre a tantervi népismereti-néprajzi témák, a helyismereti, földrajzi, biológiai stb. témakörök.

A *Mesél a szegvári határ. Helytörténeti olvasókönyv a szegvári általános iskolások számára* című könyvem 1993-ban jelent meg, 3-4 éves helytörténeti kutatásom eredményeként. Az általános iskolával közösen adtuk ki, nagyobb részt vállalt a kiadásból az iskola. (Érdekességgént megjegyzem, nettó ötvenezer forint szerzői díjért dolgoztam.) Két részből áll a 166 oldalas könyv. Az első rész címe: *Bevezetés Szegvár község helytörténetébe*. A második részé pedig: *Mesél a szegvári határ*. Tulajdonképpen ebben a részben található a kronológiai rendbe szedett olvasmányok a község történelméből, 11 mese, valamint 20 egyéb olvasmány helytörténeti, helyismereti, néprajzi témákban. Huszonnyolc oldalon fényképek, különböző forrásanyagok fénymásolatai, mellékletként pedig Szegvár kül- és belterületének térképei szolgálják a falu megismerését. Sajnos a könyv írása idején még nem állt rendelkezésemre a község monográfiája, mely 2000 áprilisában jelent meg *Tanulmányok Szegvár nagyközség történetéről* címmel.

A tankönyv mellett alapvetően fontos feltételnek tartom olyan tanítók, szaktanárok létét, akik maguk is érdeklődnek a honismeret iránt, vagyis akiket érdekel a falu múltja, történelme, esetleg maguk is szeretnek kutatni, be tudják vonni a gyermekeket is a helytörténeti, helyis-

mereti, néprajzi kutatás apró mozzanataiba. Ha nincs legalább két-három ilyen érdeklődésű pedagógus az iskolában, hiábavaló a jó könyv, a segédanyag, a falumúzeum, hiába mutatkozik igény a falu részéről, mégsem lehet honismeretet tanítani.

Ugyancsak nélkülözhetetlen feltétel az, hogy legyen igény a honismeret tanítására a lakóhelyen. Ha ugyanis a lakosság, a település önkormányzata nem támogatja, akkor előbb, utóbb megbukik. A közösség segítőkészségével létrejött falumúzeum helytörténeti, néprajzi, régészeti anyaga mindenkor álljon a tanárok és a tanulók rendelkezésére. Ez nagyon fontos feltétel, melyet mi tökéletesen tudunk biztosítani. Ha nincs ilyen lehetőség, feltétlenül létre kell hozni valamilyen gyűjteményt a településen. Egy szoba, egy padlás vagy pince tökéletesen elegendő kiindulásnak. A gyerekek által gyűjtött helytörténeti, néprajzi tárgyak gondozását, kiállítását meg lehet oldani ezekben a helyiségekben.

A honismeret tanításának színterei iskolánkban (a felsorolás egyben javaslat is): a) a történelem tantárgy tanítási órái az 5. osztálytól a 7. osztályig; b) a környezetismeret és a magyar nyelv és irodalom (olvasás) tantárgy a 4. osztályban; c) az osztályfőnöki órák a 4.-től a 8. osztályig; d) a földrajz órák 5. és 6. osztályokban; e) az irodalom és rajz órák a 7. és 8. osztályban.

Ezek a színterek természetesen nem kötöttek, lehet változtatni, lehet variálni őket, bár a honismereti olvasókönyv vagy más ismerethordozó alapján készített tematika megjelöl bizonyos feldolgozási utat. Mindenképpen testületi döntés kell a színterek megjelöléséhez, sőt ah-

A szegvári falumúzeum

hoz is, hogy a témák közül melyik hova kerüljön az évfolyamok közül. Különösen fontos ez a bevezetés első évében. Később már automatikusan meghatározódik a téma elosztása.

A kiválasztott tantárgyak tanmeneteiben saját belátásuk szerint helyezik el a témákat a tanítók, tanárok. Nagyon fontos, hogy az „elméleti” részeket gyakorlati foglalkozások (agyagozás, agyagedény készítés, kutatás a lakóhelyen és környékén, tárgyak gyűjtése, szellemi anyag gyűjtése, idős emberek meghallgatása stb.) váltsák fel, legalább fele-fele arányban. Ezeket a „helyismereti” órákat nem szokásos tanítási órákként kell(ene) kezelni, hanem „felelés nélküli”, könnyed, érdekes együttműködésnek. Természetesen ebben is meg kell(ene) adni a tanító, a tanár választási lehetőségét.

3. Az alábbiakban szemléltetésül bemutatok néhány tematikai javaslatot, különböző évfolyamokon a *Mesél a szegvári határ* című helytörténeti olvasókönyv alapján.

A) 4. osztály – Környezetismeret

Óraszám 5-6 óra, lehetőleg egymás után. (Ézt az óraszámot tetszése szerint 1-2 órával csökkentheti a nevelő, de növelheti is lehetőségei szerint.)

Tananyag: a *Mesél a szegvári határ* című helytörténeti olvasókönyv I. témaköre, amit a környezetismeret tantárgy megfelelő témája helyett, vagy azzal együtt dolgozunk fel. 1. foglalkozás: Az évtizedes idővonal megismerése, használata a tanuló élettörténetéhez. Új fogalmak: idővonal, beosztás, életrajz. 2. foglalkozás: Az évszázados idővonal megismerése. Szülők, nagyszülők élettörténete. Új fogalmak: évszázad, évszázad első fele, évszázad második fele, dokumentum, tárgyi emlék, írásos dokumentum, fotódokumentum. 3. foglalkozás: A nagyszülők élettörténetének leírása forrásanyag használatával, idővonal segítségével. Új fogalmak: forrásanyag, évszázad felosztása évtizedekre. 4. foglalkozás: Az évezredes idővonal megismerése, időszámítás kezdete. Új fogalmak: időszámítás; i. e. (Kr. e.), i. sz. (Kr. u.) első század, második század ... kilencedik század; első évezred, második évezred stb.; első évezred 5. százada: ötödik század, második évezred V. százada? 15. (XV) század stb. 5. foglalkozás: Egy jól mesélő idős ember meghívása az órára. Élettörténetének meghallgatása, az élettörténet lejegyzése a hozott dokumentumok, tárgyi emlékek (forrásanyag) és az idővonal segítségével. Kiállítás szervezése a jelen és a múlt tárgyaiból. 6. foglalkozás: kirándulás egy barátságos idős családhoz, ahol meghallgatják és lejegyzik a családfő vagy élettársa élettörténetét, megismerik a bemutatott dokumentumokat.

B) 6. osztály – Történelem, osztályfőnöki óra

Óraszám: 8-10 óra. Tananyag: az olvasókönyv 4., 5., 6. meséje és a hozzá tartozó olvasmányok. Tematika tantárgyanként:

Történelem tantárgyban: 1. foglalkozás: 4. mese: A rézkor embere Szegváron. 2. foglalkozás: 5. mese. A bronzkor és a vaskor emlékei Szegvár környékén című olvasmány. 3. foglalkozás: A vaskor népei Szegvár környékén című olvasmány. 4. foglalkozás: 6. mese: az Ókori népek telephelye a Kurca szeglete. Szarmata település a falu környékén című olvasmány. 5. foglalkozás: A hunok és a korai népvándorlás községünk környékén. 6. foglalkozás: Avarok a Kőrögy partján című olvasmány feldolgozása.

Osztályfőnöki órán: 1. foglalkozás: Mit találtak a régészek? című olvasmány. Beszélgetés: élmények az ásatásokról. 2. foglalkozás: Hogyan élt a bronzkori ember? Az olvasmány alapján beszélgetés, rajzolás. 3. foglalkozás: Látogatás a falumúzeumban. A megismertekhez leletek keresése, lerajzolása, tanulmányozása. 4. foglalkozás: Összefoglalás idővonal segítségével. A község területén élt népeknek jelképet, címet terveznek a tanulók csoportfoglalkozás keretében. Ezeket elhelyezik az idővonalon és Szegvár külterületi térképén.

C) 8. osztály – Történelem, osztályfőnöki óra, irodalom

Óraszám: 8-10 óra. Tananyag: A kiegyezés kora. Nevezetes események a kiegyezés után című olvasmányok. Az első ártézi kút című olvasmány. A honfoglalás ezeréves évfordulója. A millenniumi utáni évek. Élet a két háború közötti időben. A gabonatermesztés. A cséplés a munkák között az első. A kender termesztése és feldolgozása. Szegvár építészeti értékei. Tematikai tantárgyanként:

Történelem tantárgyban: 1. foglalkozás: A kiegyezés kora című olvasmány. 2. foglalkozás: Nevezetes események a kiegyezés után. 3. foglalkozás: A honfoglalás ezeréves évfordulója cí-

mű-olvasmány. 4. foglalkozás: A millenniumi utáni évek című olvasmány. 5. foglalkozás: Élet a két háború között című olvasmány.

Osztályfőnöki órán: 1. foglalkozás: Gazdálkodási szokások Szegváron a két világháború között. 2. foglalkozás: A cséplés a munkák közül az első című olvasmány. 3. foglalkozás: Látogatás a szélmalomban, a Kévtől a kenyérig című kiállítás megtekintése. 4. foglalkozás: A kender termesztése és feldolgozása című olvasmány. 5. foglalkozás: Látogatás a szegvári kőelgyárban. 6. foglalkozás: Élet a tanyán című olvasmány feldolgozása. 7. foglalkozás: Egy „lakott” és működő tanya meglátogatása.

Irodalom órákon: 1. foglalkozás: Szegvári kubikos emlékek című olvasmány feldolgozása. 2. foglalkozás: Szegvár község bibliográfiája. Látogatás a községi könyvtárban. 3. foglalkozás: Híres szegvári emberek című olvasmány. 4. foglalkozás: Szegváron született írók alkotásai. Hegyi István: A betyár című novellája. 5. foglalkozás: Szegváron született írók alkotásai. Marsovszki Mihály: A fenyőfa című elbeszélése.

4. A szegvári tapasztalatokon alapuló javaslataimat a következőkben foglalom össze:

– A foglalkozások anyagát az életkornak megfelelő, tetszés szerinti *módszerrel* dolgozza fel a nevelő. Jó a globális olvasás, megbeszélés, részenkénti olvasás, részenkénti megbeszélés, csendes olvasás, fórumszerű megbeszélés, kiselőadás, megvitatás, csoportmunka stb. Nagyon célravezető – amiről már többször is szoltam – a múzeumlátogatás, vendég hívása az órára, ellátogatni a település nevezetes helyeire, kikerékpározni a határba, kiállítást rendezni, pályázatokat írni, könyvtári-, levéltári kutatásokat végezni stb.

– A foglalkozás *helyszíne* lehet a tanterem, de hatásosabb, ha valamilyen más helyen tartjuk az órát. Elmehetünk a könyvtárba, a múzeumba, egy ásatási helyszínre, a gyűjteményi raktárba, a kiállítási szobába stb.

– Lehetőleg ne osztályozzon a tanító, ha mégis, akkor a pozitív megnyilvánulásokat *értékelje* jó jeggyel. Minden pozitív megnyilvánulást vegyünk észre! (Hozzászólás, vélemény nyilvánítás, tárgyi gyűjtés stb.) Az önálló tárgyi vagy szellemi anyaggyűjtést külön értékeljük!

– Ha a település rendelkezik monográfiával, akkor is szükséges egy *honismereti olvasókönyv* készítése. Ez az olvasókönyv (munkatankönyv) ne egy részleteiben kidolgozott történelemkönyv legyen, hanem egy olvasmányos stílusban megírt, sok fényképpel illusztrált érdekes könyv. A honismeret tanításának 1994. évi bevezetése után, és az általam megírt Mesél a szegvári határ című helytörténeti olvasókönyv használatát követően hamar rájöttem, hogy ez a könyv nem elég a honismeret tanításához. (Ugyanígy nem elég a település meglévő monográfiája sem.) Feltétlenül szükséges az évfolyamokra elkészített, az olvasókönyvből tanórákra lebontott *tematika*, illetve a tanmenet. Még a történelem szakos kollegák is igénylik ezt, a nem szakosoknak pedig nélkülözhetetlen. A monográfiából pedig olvasókönyvet kell szerkeszteni és így tovább. A teljes megoldás valószínűleg az lesz – legalábbis nálunk –, hogy elkészítünk egy *munkafüzet* jellegű segédanyagot, amely feladatokat, konkrét kérdéseket, tennivalókat fog tartalmazni a tanulók számára az adott témához, a könyv olvasmányaiból. Ez konkrét segítséget fog adni a témák feldolgozásához a nem szakos kollegáknak, a nem lelkesedve tanítóknak. Megvalósulása Szegváron szinte napok kérdése, már csak a kiadáshoz szükséges pénz hiányzik.

– A *tanulók* másként fogadták és fogadják a honismereti órákat mint a történelem vagy más órákat – bár az utóbbi időben kicsit elterelődött róluk a figyelem, a nevelő figyelme is! Igen jó a „hozzaállításuk”. Érdekes módon megszorodott – különösen az 5-6. osztályosok által – a faluban talált régészeti lelőhelyek bejelentése, sőt a talált leletek behozása a falumúzeumba. Nyár elején egy hatodikos kisleány csodálatosan csiszolt kőbalta darabot adott a múzeumnak, melyet betettünk a megfelelő tárlóba, megjelölve a lelőhelyet és a megtaláló nevét. Ugyancsak a nyár elején egy négytagú fiú csapat azzal állított be a falumúzeumba, hogy „a hűtő-, tároló-tó gátjának lábánál ezt a szatyornyí szarmata (!) edénydarabokat találtuk”. Nagy volt az örömük, mikor a pontos azonosítás után a leletek egy részét a lelőhely megnevezésével és a neveikkel ellátva kitéttük a tárlóba. A gyerekek, még a legidősebb nyolcadikosok is, érdeklődéssel vesznek részt közös gyűjtő-interjúkon, manuális foglalkozáson, a tárgyak tisztogatásán, kiállítások készítésében, területbejárásokon, honismereti vetélkedőkön, akadályversenyeken. A 4., 5., 6. osztályosok lelkesednek, igazi érdeklődéssel viszonyulnak településük múltjához. A nagyobbak egy részét inkább a pályázatok készítése érdekli. Az érdeklődé-

süket bizonyítja, hogy középiskolásként is sokan felkeresik a falumúzeumot egy-egy dolgot megírásához anyagot gyűjtve. A főiskolákra, egyetemekre járó szegvári ifjak közül évente többen is diplomamunkájukat helytörténetből, oktatástörténetből, egyéb Szegvással kapcsolatos témából írta. Felhalmozódott már legalább 5-6 neveléstörténettel foglalkozó szakdolgozat, melyeket a tanulmánykötet második részéhez fel fogunk használni.

- A tanulókra leginkább a lelkes magyarázat, a logikusan felépített érvelés, a közös beszélgetéseken, vitatkozásokon kialakult állásfoglalás hat. Nagyon hatásos az idős, tapasztalt, szépen beszélő interjúalany meséje, elbeszélése. Hatásosak a helytörténeti olvasókönyv rövid, tényekkel alátámasztott meséi, melyek érthetően, kevés szakszót használva mutatja a község múltjának egy darabját. Nagy a kereslet már évek óta a Mesél a szegvári határ című helytörténeti olvasókönyv iránt a felnőtt lakosság körében. Sajnos még nem tudtuk újra kiadni, de törekszünk a második kiadására.

- Írásomból bizonyára kiderült, hogy iskolánkban folyamatos a honismeret tanítása. (Mivel már néhány éve csináljuk, ezért volt bátorságom írni róla.) Viszont nem gondtalan a munkánk. Hiába került az iskola pedagógiai programjába a honismeret-helytörténet, még nincs igazán kialakult helye a gyakorlatban. Majd kiderül, hol lesz a helye az előkészületben lévő kerettantervekben.

- Azt hiszem, a honismeret bevezetéséhez az általános iskolában, határozott felső szintű döntés is szükséges lenne, nem elég hozzá a nevelőtestületi döntés. Együttal anyagiakkal is segíteni kellene az iskolákat (önkormányzatokat) egy-két saját helytörténeti olvasókönyv és segédanyag kiadásában. Pályázatok kellene ezen könyvek megírásának támogatásához.

- Segítségül kellene hívni a települések (és a szomszédos helységek) nyugdíjas pedagógusait az adott község honismereti tankönyvének és segédanyagának elkészítéséhez, megírásához. Ha megfelelően honorálná egy arra kijelölt intézmény ezt a munkát, sok nyugdíjas segítőtőre találnánk nemcsak a pedagógusok, hanem a történészek, levéltárosok, muzeológusok köréből is. Ezt szervezni kellene területenként.

Ha ezt nem tesszük, akkor nagyon lassan fog megvalósulni sokunk vágya, a nemzet vágya: a honismeret egyetemes tanítása kishazánkban.

Kovács Lajos István

Tisztelt Olvasónk!

A Honismereti Szövetség és Alapítványa az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében az 1999. évi állampolgári adó 1 %-ából 49 727 forint támogatást kapott. Az összeget a Honismeret folyóirat megjelenítésére fordítottuk.

Elnökségünk és szerkesztőbizottságunk megköszöni mindazok támogatását, akik egyetértve törekvéseinkkel, felajánlásukkal segítették munkánkat.

Hagyományos feladataink végzése mellett 2000-ben újabb pályázatok, vetélkedők meghirdetésére készülünk. Szervezzük Honismereti Akadémiánkat, táboraikat, ifjúsági Honismereti Konferenciánkat, jelentetjük meg folyóiratunkat.

Mindehhez továbbra is nagy szükségünk van az Ön támogatására. Bízunk abban, hogy úgy dönt, Szövetségünk szándékait, munkáját támogatja, ezért kérjük, az adóhatósághoz 2001-ben beküldendő nyilatkozatán a

HONISMERETI SZÖVETSÉG-et

szíveskedjék megjelölni.

Adószám: 19624947-1-41

Segítő támogatását előre is köszöni

a Honismereti Szövetség